

METAMORFOZELE BASMULUI CRENGIAN DIN PERSPECTIVA TEATRULUI DE PĂPUȘI

METAMORPHOSES OF I.CREANGA`S TALES FROM THE PERSPECTIVE OF THE PUPPET THEATRE

VIOLETA TIPA,

conferențiar cercetător, doctor în studiul artelor,
Institutul Patrimoniului Cultural, Academia de Științe a Moldovei

CZU 792.97(478)

Opera lui Ion Creangă a fost și rămâne a fi un izvor inepuizabil de inspirație pentru artiștii din sfera artelor audiovizuale. Întreaga sa creație, de la Amintirile din copilărie până la poveștile cu mult tâlc, formează o lume specifică, cu eroi organic angajați în marele Theatrum mundi. În republica noastră, pentru prima dată, opera lui Creangă a văzut lumina rampei în 1957, cu Harap Alb, montat de Constantin Ilinschi la Teatrul Licurici. Apoi au urmat înscenările poveștilor Ivan Turbincă (1972, I. Stihi), Dănilă Prepeleac (1983, Gh. Urschi), Punguța cu doi bani (1986, L. Cibotaru), Capra cu trei iezi (1993, V. Hariton), Fata babei și fata moșneagului (2007, T. Jucov). Dar cel mai reușit spectacol este considerat Harap Alb (1978), în dramaturgia și scenografia lui Ion Puiu, regia Titus Jucov. Spectacol Ivan Turbincă (1989), după povestea omonimă a lui Creangă, a stat la baza formării noului Teatru de Păpuși Guguță. În spectacolele de păpuși descoperim o lume aparte a operei lui Ion Creangă. Și dacă, din perspectiva literară, opera crengiană a fost și continuă să fie studiată din diverse puncte de vedere, atunci dimensiunea teatrală a creației marelui povestitor este un teren mai puțin analizat.

Cuvinte-cheie: Ion Creangă, teatru de păpuși, poveste, spectacol, Teatrul de Păpuși Licurici, Teatrul de Păpuși Guguță

Ion Creangă's work has been and remains an inexhaustible source of inspiration for artists in the field of audiovisual arts. His entire creation from Childhood Memories to more meaningful stories form a specific world full of heroes involved in the great Theatrum mundi. In our Republic, Creangă's works saw the limelight in 1957 for the first time with the story Harap Alb, staged by Constantin Ilinschi at the Licurici Theatre. Then, there were the stories Ivan Turbinca (staged in 1972 by I. Stihi), Dănilă Prepeleac (1983, Gh. Urschi), The Purse with Two Pence (1986, L. Cibotaru), The Old Man's Daughter and the Old Women's Daughter (2007, T. Zhukov). But the most successful show is considered Harap Alb (1978), stage version and scenography by Ion Puiu, directed by Titus Zhukov. The show Ivan Turbinca (1989) based on Ion Creangă's story of the same name, was at the basis of the formation of the new puppet theater Guguță. In puppet shows, we discover a special world of Ion Creangă's work. And if from a literary perspective Creangă's work has been and continues to be studied from different points of view, then the theatrical dimension is a less analyzed field.

Keywords: Ion Creanga, puppet theatre, tale, show, the Licurici Puppet Theatre, the Guguță Puppet Theatre

Opera lui Ion Creangă a fost și rămâne a fi un izvor inepuizabil de inspirație pentru artiștii din sfera artelor audiovizuale. Întreaga sa creație de la *Amintirile din copilărie* până la poveștile cu mult tâlc formează o lume specifică cu eroi organic angajați în marele *Theatrum mundi*. Despre darul crengian de a teatraliza întâmplări și povești scriu majoritatea cercetătorilor operei lui, începând cu francezul Jean Boutiere și continuând cu pleiada criticilor din spațiul românesc George Călinescu, Nicolae Ma-

nolescu, Tudor Vianu, Zoe Dumitrescu-Bușulenga și mulți alții. Criticul literar Constantin Trandafir percepe în creația lui Creangă o „...metaforă a lumii ca teatru și a lumii ca joc ce solicită existența unei „scene”, pe care actorii-jucători să-și exercite numerele” [1, p. 79]. Și această „scenă” pentru „marele spectacol al lumii” se extinde din opera scriitorului în artele audiovizuale. Aceste formule noi de existență a creațiilor literare în secolul XXI pretind să-și impună superioritatea. Or, după cum observă și Cornel Regman, opera lui Creangă se cere „...raportată la alte universuri artistice, chiar dacă mai modeste prin proporții și imperfecte...” [2, p. 17].

Arta teatrală (teatrul de dramă și cel de animație) a explorat și continuă să valorifice creația irepetabilului povestitor, dând naștere la zeci și zeci de spectacole. Cele mai moderne interpretări scenice la ora actuală se consideră montările lui Alexandru Dabija – *OO! și O... ladă* la Teatrul Tineretului din Piatra Neamț și anunțate ca niște creații colective după textul lui Ion Creangă. La fel, poveștile sfăto-sului bunic din Humulești sunt cap de afiș pentru teatrele de păpuși din întreg spațiul românesc. Specificul teatrului de păpuși, ca arta cea mai simbolică și metaforică, permite o bogată paletă de imagini și jocuri, pretate limbajului alegorico-metaforic crengian. Fiecare regizor consideră o datorie, dar și o onoare de a se apropia de opera marelui humuleștean prin prisma viziunilor sale artistice.

Astfel, și în teatrele de păpuși apar dramatizări curajoase, precum *Punguța cu doi bani*, în viziunea regizorului Gabriel Apostol (scenografie, costume Marian Sandu) de la Teatrul de Păpuși Prichindel din Alba Iulia sau spectacolul *Fata babei și fata moșneagului* – o sinteză a jocului actoricesc, păpuși și proiecțiile digitale, dirijate de Daniel Stanciu (scenografie Daniela Drăgulescu) de la Teatrul de Păpuși *Țândărică* din București și altele.

Pentru aceste spectacole, opera crengiană a devenit un izvor de inspirație. Anume pentru păpușari lumea lui Creangă prezintă interes din mai multe puncte de vedere. Ea este deosebit de teatrală, fapt apreciat de mai mulți critici, pe de o parte, bazată pe dialog, pe de altă parte, pe descrierile vii și spectaculoase atât a personajelor cât și a situațiilor. Spectacolele *Punguța cu doi bani* și *Fata babei și fata moșneagului* au demonstrat că frumusețea și complexitatea textului crengian în integritatea sa deplină e dificil de a fi redat în alte dimensiuni spațio-temporale (fie teatru, fie film) fără unele pierderi mai mult sau mai puțin substanțiale, dar cu mai multe câștiguri, grație potențialului artistic al limbajului teatral. Lumea poveștilor conține chipuri de personaje atât reale cât și fantastice, care rămâne a fi o prioritate a teatrului de animație și a celui de păpuși.

Se știe că vestitul povestitor posedă un limbaj captivant în descrierea personajelor și a aventurilor din copilărie, a poveștilor și povestirilor sale, dar toate acestea necesită o riguroasă adaptare scenică, ținând cont de estetica teatrului de păpuși, chiar dacă dramaturgia lor e bazată în mare parte pe dialog, fiind un moment semnificativ pentru punerea în scenă. Poveștile își au farmecul în cuvântul rostit și anume în umorul fin al lui Creangă, în bogăția de expresii, proverbe și vorbe de duh extrase din înțelepciunea populară. Creangă ne prezintă și o lume transcodată în simboluri care devin atractive pentru regizori, dar dificilă în găsirea echivalentului teatral. Peste aproape un secol după publicare, poveștile au ajuns să fie montate cu succes atât în teatrele dramatice cât și în cele de păpuși, completând repertoriul cu spectacole naționale.

Opera lui Ion Creangă n-a lipsit nici din teatrele din republica noastră. Pe parcursul anilor s-a regăsit și în repertoriul Teatrului Academic muzical-dramatic A.S. Pușkin din Chișinău prin spectacolele: *Soacra cu trei nurori*, *Amintiri...* (pe baza *Amintirilor din copilărie* și a scrisorilor lui Ion Creangă. Regizorul Valeriu Cupcea, în calitate de autor, compune o piesă despre marele humuleștean și Vitalie Rusu (regie), împreună cu Anatolie Șubin (scenografie) și Eugeniu Doga (muzică), premiera în februarie 1977), *Amu cică era odată...* (după *Povestea lui Harap Alb*, montată în 1979 de Andrei Băleanu, dramatizarea făcută împreună cu Ion Puiu) [3, p. 213].

Dar, pentru prima dată textul crengian a răsunat pe scena Teatrului *Licurici* în 1956, în spectacolul *Harap Alb*, montat de Constantin Ilinschi, scenografie S. Cervinschi, muzica Zlata Tcaci. În viziunea criticii timpului: „N-a fost o reușită, spectacolul rămânând în repertoriu numai doi ani. Minunatul

material literar în întru chiparea scenică părea palid și primitiv. Unilateralitatea soluționării coliziilor dramatice și „naturalismul” păpușilor nu au permis să se exprime întreaga profunzime a ideii autorului” [4, p. 29].

Următoarea apelare la poveștile lui Creangă a fost în 1972, când Ilarion Stihii a dramatizat și a regizat povestea *Ivan Turbincă*, avându-l în calitate de asistent pe Victor Ștefaniuc. Scenografia și chipul păpușilor extraordinar de bine gândite și inspirate din realitate le semnează Lică Sainciuc, secundat de noi pictori veniții în teatru, Galina și Victor Cantor, care au creat afișul și caietul-program. Spectacolul s-a bucurat de succes la public, fiind jucat foarte mult timp, fiind tradus și în limba rusă.

Un succes al teatrului a devenit noua interpretare a *Poveștii lui Harap Alb* (1978), în viziunea dramatică a lui Ion Puiu, care realizează și scenografia. Tot în acea perioadă Ion Puiu lucrează împreună cu Andrei Băleanu la varianta lui *Harap Alb*, în versiunea teatrului dramatic, premiera căreia a avut loc în ianuarie 1979. Noua lectură a poveștii la *Licurici*, în viziunea regizorului Titus Jucov, care „... împreună cu actorii a reușit să evidențieze semnificațiile poveștii. Actorii nu lucrează ca într-un obișnuit spectacol de păpuși. Interpretii rolurilor principale ies în fața paravanului... cu măștile în mâini. Iar Harap Alb (actorul Vasile Rusu) joacă rolul fără mască, cu fața descoperită” [4, p. 29].

Astfel, spectacolul *Harap Alb* a devenit un eveniment în viața culturală a republicii, apreciat înalt de critica de specialitate, dar și de spectatorii de diferite vârste. Spectacolul a trezit un viu interes și în rândurile oamenilor de artă și cultură care, fiind plăcut surprinși de posibilitățile teatrului de păpuși, s-au exprimat trăirile în urma vizionării. Însuși decanul criticii autohtone Leonid Cemortan, vine cu aprecieri: „Realizând spectacolul în spiritul și inspirându-se de formele teatrului popular – păpuși, actori cu măști și actori fără măști – Titus Jucov a reușit să creeze o reprezentare cu adevărat sărbătorească, în care muzica asociativă se îmbină cu jocul plin de însuflețire al actorilor, generând o creație scenică captivantă, impresionantă, plină de semnificații etice. Succesul spectacolului a fost, în mare parte, asigurat și de distribuția nimerită. Majoritatea interpreților au realizat roluri de performanță. Din ansamblul actoricesc se evidențiază, mai ales, Ion Popescu care, evoluând în câteva roluri (*Povestitorul*, *Craiul Verde*, *Craiul Albastru* și *Negru Vodă*), reușește să creeze chipuri impresionante, bine individualizate. [...] Se remarcă, de asemenea și Victor Ștefaniuc, actor, care a știut să creeze un chip expresiv al Spânului, om rău și viclan, care tinde să ajungă, prin vicleșug și minciună, la cârma împărăției Craiului Verde, înălțându-se pe sine și înjosindu-i pe alții. Se întipăresc în memoria spectatorului și personajele plămuite de Vasile Rusu (*Harap Alb*) și Nina Clichici (fica lui *Negru Vodă*), precum și muzica, deosebit de sugestivă, a compozitorului Ion Macovei” [5, p. 59-60].

Autorii apelează la arta populară și la tradiții: „În marea împărăție a lui *Negru-Vodă* un moment foarte spectaculos sunt măștile populare *Setilă*, *Flămânzilă*, *Gerilă* și *Ochilă*, care fac nevăzute fețele actorilor *Maria Cotoman*, *Vasile Tofan*, *Vasile Mocanu* și *Tudor Macovenco*. Acest cvartet aduce pe scena *Licuriciului* alaiul teatrului țărănesc cu măști, cunoscut în drama populară moldovenească și nevalorificat, din păcate, pe scena teatrului moldovenesc contemporan” [6]. Spre regret, spectacolul care a dus arta teatrului de păpuși moldovenesc la un alt nivel estetic-artistic n-a avut o viață lungă. Foarte repede dispare din repertoriul teatrului.

Peste aproape un deceniu, Gheorghe Urschi vine cu versiunea scenică proprie a poveștii *Dănilă Prepeleac*, pe care o montează în 1983 împreună cu scenograful Vladimir Cantor și compozitorul Valentin Dânga. Spectacolul este aproape că trecut cu vederea de critica timpului, care nu reacționează la apariția lui Creangă pe scena *Licuriciului*. În 1986, Gh. Urschi, în tandem cu T. Jucov, pregătesc adaptarea scenică pentru povestea *Punguța cu doi bani*, regia Leonid Cibotaru, scenografia Sergiu Plămădeală, muzica Valentin Dânga, versuri de V. Poltaveț, maestru de balet A. Bihman.

La începutul anilor 90, la *Licurici* este invitat regizorul V. Hariton, din Constanța (România), care montează spectacolul *Capra cu trei iezi*, după propria dramatizare (scenografie Angela Josanu, muzică Ilie Văluță). Toate componentele spectacolului au demonstrat că, și această poveste ca și toată opera lui Creangă, este inepuizabilă în noi semnificații, în noi idei și interpretări.

În noul secol, Titus Jucov revine iarăși la opera lui Creangă. Dedata aceasta, în vizorul regizorului este povestea *Fata babei și fata moșneagului* (2007), după adaptarea scenică a regizorului român Constantin Brehnescu de la Teatrul *Luceafărul* din Iași, scenografie Angela Josanu, muzica Liviu Știrbu, versuri Ianoș Țurcanu, coregrafie V. Donțov (Moscova). În anul când se sărbătorește 180 de ani de la nașterea scriitorului, Teatrul *Licurici* propune o versiune modernă a poveștii *Capra cu trei iezi*, în dramatizarea lui Victor Ignat, regia Vitalie Jacotă, scenografie Vladimir Cantor, păpuși Galina Molotov, coregrafie Olimp Gonciar și muzica Liviu Știrbu. Această variantă s-a bucurat de succes printre tinerii spectatori, grație limbajului modernizat, ritmurilor muzicale mai puțin obișnuite pentru un spectacol crengian,

Pentru Teatrul Municipal de Păpuși *Guguță* opera clasicului literaturii noastre a marcat destinul teatrului, fiind primul pas spre formarea unui teatru de păpuși cu specific național. Astfel, debutul în cadrul Teatrului-studio *Guguța* de pe lângă Uniunea Teatrală este spectacolul *Ivan Turbincă* (1989, apelând la cei mai puternici colegi de breaslă – Ion Popescu, Vasile Rusu, Vasile Mocanu). La realizare și-au dat concursul Galina Molotov, cu o scenografie ingenioasă, compozitorul Eugen Doga, cu partitura sa muzicală, ca întotdeauna, la nivel, decodând cu mare finețe nuanțele poveștii și intențiile regizorale. Spectacolul *Ivan Turbincă*, după povestea omonimă a lui Ion Creangă, a fost de un bun augur.

După filmul *Se caută un paznic* al regizorului Gheorghe Vodă, fiecare spectator și-a creat un *Turbincă* al său, dar acest spectacol ne-a făcut să medităm asupra faptului că *Ivan Turbincă* mai poate fi și altfel...

Victor Ștefaniuc, intenționând să creeze un spectacol deosebit de cele de la *Licurici*, va veni cu o viziune originală. Căutările în domeniul limbajului teatral au reieșit din conceptul ideatic al poveștii și s-au axat pe formule de prezentare a celor două universuri în planuri diferite. „Pe lângă păpușile *bi-ba-bo*, care reprezintă dracii și iadul, îl avem pe *Ivan Turbincă*, boierul, slugile, Dumnezeu și Sf. Petru, care au coborât pe pământ – toți joacă pe viu cu măști sarcastice și expresive. Păpușile mici la paravan dansează, aleargă, zboară, iar actorii pe viu manifestă posibilitățile plastice pe toată avanscena, planul doi și trei” – comenta regizorul opțiunile sale în procesul montării spectacolului.

Această lucrare a fost prima care a stabilit punți de colaborare și creație cu teatrele din România. Spectacolul *Ivan Turbincă* s-a jucat în fața spectatorilor din partea dreaptă a Prutului, de unde vin aprecieri înalte: „Păstrând, în mare parte, firul povestirii, ca și dialogurile ilustrului povestitor, artistul emerit Victor Ștefaniuc a gândit o reprezentare vie, captivantă cu multe conotații. Delimitarea dintre Rai și Iad, bunăoară, nu se face doar prin ceea ce se întâmplă în interior, dincolo de porți, ci și prin tăblițele indicatoare. E suficient să amintim ca Raiul e scris cu litere latine și că Iadul e oferit vederii cu litere slavone, pentru a ne da seama cine reprezintă Paradisul și cine Infernul într-o țară în care *Ivan* nu s-a mulțumit să fie doar ostaș. Asumându-și, alături de regie, și rolul lui *Ivan Turbincă*, distinsul artist a izbutit să țină în frâu ițele spectacolului, creionând un personaj când hâtru, când șugubăț, când blând și bun la suflet, când răzbunător, mai ales în conflict cu *Scaraoțchi* și *Vidma cea nesătulă*” [7]. Așa, în memoria spectatorului din întreg spațiul românesc a rămas un *Ivan Turbincă* născut din durerea și năzuințele artiștilor basarabeni.

După spectacolul *Ivan Turbincă* al Teatrului-studio, V. Ștefaniuc va continua să monteze după poveștile lui Creangă, dar de acum în cadrul Teatrului Municipal de Păpuși *Guguță*, înființat în 1992. „E mare ispita de a încredința păpușilor să depene, fiecare cum se pricepe, poveștile sfântosului humuleștean. Pe de o parte, galeria personajelor îți oferă vaste posibilități de întruchipare scenica, peripeții și replici, comunicarea degajată cu sala. Pe de alta, însă, cu cât e mai cunoscut eroul cu atât mai dificil devine contactul cu micul spectator, predispus, exact ca și vârstnicii, să-și formeze calapoade și clișee. Fără doar și poate, Victor Ștefaniuc, fondatorul și neobositul animator al Teatrului *Guguță*, își dădea seama prea bine de toate acestea atunci când a debutat cu *Ivan Turbincă*. Căutând de fiecare dată câte un nou procedeu de montare, a prezentat, pe rând, mai toate poveștile” [8].

Timp de un sfert de secol pe scena Teatrului *Guguță* și-au găsit întruchipare și alte povești ale marelui povestitor, precum *Prostia omenească* (regia Ion Popescu) și *Povestea porcului* (1996, regia

Victor Ștefaniuc), *Fapta bună mult adună* (2012, regia G. Lungu), *Cică a fost o dată...* (2013, regia G. Lungu), un spectacol de Revelion. Povestea *Fata babei și fata moșneagului* a cunoscut chiar două interpretări: cea din 1993, în regia lui Al. Melniciuc, și *Cine-i rea și cine-i bună* (2004), în regia Victoriei Ștefaniuc. Spectacolul lui Al. Melniciuc propune o variantă maramureșeană a cunoscutei povești, care diferă de povestea tradițională. Cele două fete mai trec și alte încercări în drumul lor de inițiere – cel pe la moara dracilor, de unde fata moșului revine cu îmbrăcăminte frumoasă și cu mire. Spectacolul Victoriei Ștefaniuc *Cine-i rea și cine-i bună* este o reproducere a poveștii crengiene, un spectacol mic de proporții, în stilul teatrului unui singur actor, jucat de actrița Liliana Rățoi. Se deosebește și prin stilul păpușilor care derivă din formele geometrice.

Teatrul *Guguță*, la fel, marchează anul lui Creangă printr-o premiera absolută, cea a spectacolului *Harap Alb*, în viziunea artistică a lui Toma Hoge, de la Teatrul *Luceafărul* din Iași. Formula pe care a pornit regizorul român este una complexă, care valorifică la același nivel actorul în plan viu, păpușa, teatrul de umbre și desigur, proiecțiile video, care întregesc scenografia, dar și mesajul spectacolului. Apelarea autorului la sorgintele populare ne demonstrează, în primul rând, scena de la început ce prezintă o șezătoare, cu toate elementele sale tradiționale, precum și scenografia (Silvia Brovicenco), muzica (Ilie Văluță), coregrafia (Snejana Apostol).

Lumea poveștilor lui Creangă e atât de complexă și inepuizabilă, încât poate fi valorificată la nesfârșit. Fiecare dintre cele 13 povești ale scriitorului prezintă un univers plin de simboluri și semnificații. Cele mai numeroase interpretări ale poveștilor crengiene le găsim în teatrul de păpuși, unde limbajul simbolic-metaforic al păpușii se pretează adecvat demersului artistic. Și dacă, din perspectiva literară, opera crengiană a fost și continuă să fie studiată din diverse puncte de vedere, atunci viziunea audiovizuală asupra creației marelui povestitor este un teren mai puțin cercetat, fapt ce ne dovedesc numărul modest al cronicilor și recenziilor la aceste spectacole. În acest context, devine semnificativă ediția *Ion Creangă în luminile rampei* (Teatrul *Luceafărul*, Iași), coordonată de Oltița Cântec și Ioan Holban, care scoate în prim-plan creația lui Creangă pe scena Teatrului *Luceafărul* din Iași. Antologia este în viziunea lui Ioan Holban „...o (re)confirmare a structurii dramatice din textele lui Creangă” [9], recitate și interpretate de către Constantin Brehnescu, Ștefan Oprea, Constantin Paiu și Ioan Agachi.

Lumea poveștilor lui Ion Creangă a fost și rămâne o piatră de încercare pentru creatorii de opere audiovizuale. Dramatizarea poveștilor cere o deosebită virtuozitate și profesionalism, pentru a nu cădea într-un populism și a devaloriza universul mito-folcloric al scriitorului, de care trebuie să se apropie cu multă atenție și cunoștințe în cauză. E de dorit să avem opera lui Creangă și în varianta teatrului de animație/păpuși, dar realizat cu multă grijă.... De cele mai multe ori, textul dramatic este trecut pe scenă simplist, urmărind linia subiectului, fără a codifica și decodifica mesajul prin limbajul simbolic-metaforic al teatrului de păpuși. În ultimul timp, regizorii merg mai mult pe făgașul interpretărilor, textul crengian fiind un izvor de inspirație. În acest context, se impun viziunile regizorale, care își propun să rezolve prezența pe scenă a universului poveștilor crengiene prin modalități de expresie inedite.

Referințe bibliografice

1. TRANDAFIR, C. *Ion Creangă – spectacolul lumii*. Galați: Porto-Franco, 1996.
2. REGMAN, C. *Ion Creangă o biografie a operei*. București: Editura Demiurg, 1995.
3. CEMORTAN, L. *Prietenul nostru teatrul*. Chișinău: Literatura Artistică, 1995.
4. CINCILEI, Gh. Teatrul Licurici între explorări și realizări. In: *O poveste a poveștilor: Teatrul Republican de Păpuși Licurici la 50 de ani*. Chișinău: Editura Virginia, 1995.
5. CEMORTAN, L. Teatrul Licurici și dramaturgia moldovenească. In: *Jocul păpușarilor: La 50 de ani de la fondarea Teatrului Republican de Păpuși Licurici*. Chișinău: Editura Virginia, 1995.
6. ȘVITCHI, I. Harap Alb la Licurici. In: *Literatura și Arta*. 1979, 13 apr.
7. GALBEN, C. Superba lecție de actorie. In: *Literatura și Arta*. 1990, 14 iun.
8. GROMOV, A. Crengiana la Guguță. In: *Timpul*. 1995, 10 mart.
9. *Ion Creangă în luminile rampei*. Coord. Oltița Cântec și Ioan Holban. Iași: Editura Timpul, 2015.